

Član 8.

Ovaj dogovor sačinjen je u osam primjeraka, koji se smatraju autentičnim tekstom dogovora.

Član 9.

Ovaj dogovor u ime njegovih učesnika potpisuju ovlašćeni predstavnici izvršnih vijeća republika odnosno autonomnih pokrajina.

Član 10.

Ovaj dogovor sačinjen je na jezicima naroda i narodnosti Jugoslavije, a objaviće se u službenim glasilima republika odnosno autonomnih pokrajina.

U Sarajevu dana 11.2.1977.godine.

Ispred izvršnih vijeća republika i autonomnih pokrajina, Dogovor su potpisali direktori geodetskih uprava.

DERVIŠ KURTOVIĆ

POPISI I KATASTRI U VRIJEME TURSKE VLADAVINE NA BALKANU

Koncem 14. i do druge polovine 15.stoljeća, jedan za drugim naši krajevi gube nacionalnu samostalnost i ulaze u sastav Osmanlijskog carstva. To je vrijeme kada na Balkanskom tlu, mnoge male i nezavisne kraljevine i kneževine pune unutrašnjih sukoba i protivvrječnosti, vojnički i ekonomski iscrpljene traže intervenciju Osmanlijske države, već tada čuvene po vojničkoj snazi i centralizovanoj vlasti punoj moći i autoriteta. Pogranični knezovi i namjesnici sami zahtijevaju suverenitet Osmanlijskih vladara i tako Balkan, relativno brzo dobija nove gospodare.

Godine 1463. i Bosanska država gubi svoju nacionalnu samostalnost, da bi oko 120.godina bila vilajet u sastavu carstva, a 1582. samostalni beglerbegluk, kojim upravljaju beglerbezi i namjesnici sa najvišim rangom provincijske vlasti u carstvu.

Dolaskom u naše krajeve, osmanlijska vlast uvodi brzo i efikasno sve političke i vojničke, administrativno-pravne i druge praktične mjere za što bržu normalizaciju novog stanja. Ove su mjere kod nas bile iste ili slične mjerama kod pokorenih Grka, Bugara i Albanaca.

Praktična i vrlo operativna uprava i administracija Osmanlijske države, vodjena elementarnim principom odbrane i širenja islama, bazirana na institucijama robovskog i timarskog sistema, odredjivali su kurs vojnom i političkom poretku, uveli fiskalni sistem i odredili oblike uživanja zemlje, i tako čvrstim vezama organizovali društveni i politički život te buduće imperije.

Turska iskustva imaju dugu tradiciju u vodjenju države, a najviše iz perioda Abasidske države /751-991/, koja je za

nepunih 250 godina u istoriji državnosti, nauke i umjetnosti postigla ogromne rezultate, a kojoj su tada teritorijalno pripadala i turska plemena, pa kasnije preko Irana i Seldžučkih sultana ta su iskustva dospijevala do njihove u Anadoliji već tada jake države koja je postala ozbiljan rival Vizantiji u tom podneblju.

Moramo napomenuti da su ovi Arapi oko 815. godine izvršili jednu od najdelikatnijih geodetskih operacija - mjerenje dužine zemljinog gradusa. To su uradili na prostorima Sindjare sjeverno od Eufrata i dobili na tom mjestu, za te prilike izvanredne rezultate. Po tom mjerenju dužina gradusa iznosi 2877 stopa, opseg zemlje 20.400 milja i R = 6500 milja. Ta generacija stručnjaka izradila je i astronomske tablice, koje su zamijenile sve dotadašnje u prostorima Azije, pa se tako može i pretpostaviti kakve su sve geodetske radove tada izvodili u dolinama Eufrata i Tigrisa, najvećih vodoplavnih područja.

Bez obzira što je klasni princip toga poretka usvajao osnovnu orijentaciju; muslimani, nemuslimani, vojska i raja, nova vlast nije ukidala zatečene institucije u osvojenim krajevima, pa čak ni sudske, iako se uvodjenjem šerijeta /islamsko sakralno pravo/ stvaraju novi sudovi za muslimane, dok za sudjenje hrišćanima i dalje ostaju porote. Oni nisu rušili ni kulturne tradicije, nego su zatečenim autohtonim kulturnim prilikama prilagođavali svoje.

Za razliku od plemenskih običaja i nomadsko neplanske privrede, oni su već davno i brzo uvodili savremene i efikasne mjere, da bi se carstvo očuvalo i ojačalo na okupiranoj teritoriji, što se najbolje ogleda u podizanju čitavih gradova naročito u Srbiji i Bosni, te podizanju mostova, putova, vodovoda, pošte i poštanskih stanica te urbanizacije gradskih sredina i dr.

Dvorski arhitekti, geometri i graditelji podizali su u istočnjačko-islamskom stilu veličanstvene gradjevine u 16. vijeku i tako čitavim krajevima i gradovima davali novi i savremeniji duh i smisao.

Da bi stvorili kontrolu nad stanovništvom i dobili demografsku sliku, stvorili jezgro ustanovama lokalne uprave, obezbijedili materijalne izvore centralnoj državnoj vlasti, već u prvim godinama uvode katastarske popise i izradjuju katastarske knjige /tahrir tefterleri/ koje u glavnom služe kao instrumenat u regulisanju feudalnih odnosa, a u kojima su na jednostavan i sveobuhvatan način popisani svi izvori državnih prihoda, koji su služili za obrazovanje timara, zizameta i hasova, odnosno vakufa i mulkova, a ne harača i drugih nameta.

Katastri su uglavnom vodjeni po istim principima i instrukcijama kako za anadolsko područje, naseljeno pretežno muslimanima, tako i za Balkansko naseljeno hrišćanima. Po istom su principu rješavani svi eventualni sporovi putem kanun nama /zbirke sultanovih zakona za razliku od šerijetskih/.

Ove su knjige dijelili u dvije vrste:

- 1/ Knjige u koje je poimenice upisano svo stanovništvo /defter i mufassal/, i pojedinačno upisani svi izvori feudalnih prihoda dotične oblasti ili sandžaka, sva naturalna davanja od privrede i trgovine, svi vakufi i mulkovi;
- 2/ Sumarnici - knjige /defteri i mudžmel/ u kojima su sumarno - zbirno unešeni podaci detaljnog popisa, te raspodjela feudalnih prihoda na hasove, zijamete i timare.

Ove su knjige popularno u narodu zvali timar defteri.

Avdo Sućeska u svojoj knjizi "Ajani" timarski sistem definiše ovako:

"Timarski sistem predstavljao je osnov društvenog sistema države i jezgro njenog vojno-političkog mehanizma", pa dalje navodi "osnovni oblik svojine u Osmanlijskoj državi bila je državna svojina na zemlji - erazi miri. Sociološka suština toga oblika svojine ispoljavala se u opštem pravu klase turskih spahija na uživanje odredjenih iznosa rente, koju im je u ime države podjeljivao i oduzimao sultan kao vrhovni vlasnik zemljišne svojine".

Razni katastarski popisi osmanlijskog perioda na Balkanu izučavani su od mnogih naučnika i naučnih institucija više puta, pa je time i njihova vrijednost gledana sa raznih aspekata; istorijsko-nacionalnih, administrativno-pravnih i ekonomskopolitičkih, mnogostruka. Ne smijemo zaboraviti da su u okviru tadašnje administracije pored katastarskih vodjeni poreski, vojnički, računski i drugi defteri, koji su blagovremeno ukazivali sultanu i Porti na eventualne slabosti sistema kao takvog.

Medju prvim i vrlo ozbiljan prilog nauci u izučavanju katastarskih deftera bio je rad Madjara Szilady-a.

Obzirom da se katastar zemljišta i nekretnina u opšte radja i živi u okviru geodetske nauke i prakse, i da jugoslovenski geodetski stručnjaci imaju neizmjereno mnogo iskustva u organizaciji njegove izrade, sadržaja, prilagodjavanja i operativnosti, to ćemo pokušati da ovim člankom prezentiramo sve one istorijske faktore koji su igrali bitnu ulogu u izradi i primjeni katastra osmanlijske vladavine.

Katastar i drugi popisi, te druge zvanične knjige raznih građanskih i vojnih ustanova nazivaju se uglavnom defterima. Njih ima više vrsta, služile su u razne svrhe, a mi ćemo se isključivo pozabaviti katastarskim popisnim knjigama i kanun namama kao kodificiranoj zbirci carskih odredaba /kanuna/, koje su unešene u prve stranice deftera, a koje u potpunosti daju uputstva i regulišu odnose u sandžaku. Vrlo mnogo ima sačuvanih katastarskih deftera u Istanbulu, Ankari, Beču, Drezdenu, Dubrovniku, Pešti i drugim mjestima, i oni nam daju sliku ekonomskih, socijalnih i društveno-političkih prilika za 5-6 vijekova unazad.

U Enciklopediji Jugoslavije /str.678/ Branislav Djudjev daje

کدو حساب حاکم
حصص این کرمبانه بر افه و درلر

فرد

رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی
رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی
رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی
رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی
رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی
رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی
رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی
رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی
رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی
رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی
رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی

رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی
رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی
رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی
رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی
رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی
رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی

حصص این کرمبانه
بر افه و درلر

فرد

رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی
رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی
رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی
رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی
رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی
رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی	رئیس اولی

حصص این کرمبانه
بر افه و درلر

کرمبانه

کرمبانه

Izvod iz deftera detaljnog popisa jednog timara iz 1455. god. u okolini Prištine

[122] TIMAR TOPČIJE BOGOSLAVA

[Prenesen] sa tahvila Kasima, sina Tavice Balabana. Izdan mu je berat.

On lično kao burume [učestvuje u vojnim pohodima sa]:

džebelija	2
šatora	1

Selo Uljari (Ugljare)

Vlčko, sin Bogdana	Jole, sin Drapše	Durađ, sin Vilkašina
Milko, sin Danka	Nikola, sin Grubana	Nikola, sin Novaka
Jakov, njegov sin	Bogdan, sin Stanila	Radica, njegov brat
Radislav, sin Lesivoja	Milkan, njegov brat	Durašin, siromah
Bogiša, njegov sin	Nikola, sin Petrica	Nikola, siromah
Ljubko, njegov brat	Dabiživ, sin Boriše	Brajan, sin Miloša
Radica, sin Mandžimi- nica	Dane, njegov brat	Mihal, njegov brat
Nikola, njegov sin	Radica, sin Mihala	Stepan, kolar
Radivoj, brat Radice	Novaćil, njegov brat	Rahlin, sin Bogdaša
155* Milkan, njegov brat □	Radica, sin Dobratina	Radonja, sin Kostice
Radivoj, njegov brat	Bogoslav, njegov brat	Radan, siromah

kuća 30, neoženjenih 3

ispendža	825 [akči]
pšenice	65 lukna
ječma, zobi	40 lukna
kapludže	40 lukna
raži, prosa	30 lukna
grahorice	4 lukna
[od] sočivice	30 [akči]
[od] jednog hassa-mlina	800 [akči]
[od] košnica	120 [akči]
resum na svinje	40 [akči]
ušur od vrta	40 [akči]
ušur od lana	150 [akči]
ušur od bijelog i crvenog luka	10 [akči]
nijabet	33 [akče]

Prihod 4.488 [akči].

Selo Bomozadin (Pomazatin) — pripada Vučitrnu

Durac, sin Bogovoja	Radivoj, sin kovača	Miloš, sin Čokalina
Stepan, njegov brat	Božidar, sin Bogdana	Jovan, šnajder
Radihna, sin Bogdana	Miloslav, siromah	Crep, prišlac
Jovan, njegov brat		

kuća 10

ušur od vinograda	50 čabrova
-----------------------------	------------

Prihod 1.800 [akči].

Svega: sela 2, kuća 40, neoženjenih 3. Prihod 6.288.

Prevod detaljnog popisa istog timara
Preveo i štampao Orjentalni institut
iz Sarajeva

slijedeću definiciju deftera. "/u vulgarno turskom izgovoru/ tefter znači sveska, knjiga, popis, registar. U staroj osmanlijskoj administrativnoj terminologiji defteri su bili zvanične knjige različitog karaktera, kako registar odluka pojedinih upravnih organa i primljenih dokumenata i akata u osmanskim kancelarijama, tako i različiti finansijski, vojnički i katastarski popisi".

Geodetske stručnjake svakako zanima način organizovanja katastarskih popisa, izrada i sadržaj, efekti, njihova tehnička i pravna podloga, pa ćemo to uglavnom pokušati i objasniti. U tom cilju nabrojaćemo bar neke popise sa godinama popisivanja i sandžaka u kome je vršen.

Najvažniji defteri su katastarski defteri. U arhivi predsjedništva vlade u Istambulu ima, prema jednom specijalnom popisu 1115 takvih deftera uvedenih u seriju Tapu tefterleri..... Katastarskih deftera ima i u Generalnoj direkciji katastra u Ankari, gdje ima izvjestan broj koji se odnosi i na naše zemlje, zatim ima deftera u Direkciji katastra u Istambulu i u Nacionalnoj biblioteci u Beču.

Tvrđi se da su prvi turski popisi vršeni u doba vladavine princa Orhana /1326-1359/, zatim za vladavine Mehmeda I /1403-1421/, a najstariji sačuvani popis datira iz perioda vladavine Murata II /1421-1451/.

Mehmed II Fatih poslije osvajanja Carigrada 1453. godine dao je nalog, da se izvrši popis čitavoga carstva u Aziji i Evropi. Popis je vršen i u našim, do tada osvojenim zemljama.

Ilustracije radi navešćemo godine nekih poznatijih popisa ili popisa čiji su defteri sačuvani. Detaljni katastarski popis vršen je u oblasti bivše despotovine Brankovića i krajištu Ishabega Ishakovića /kasnije Vučitrnski sandžak/ 1455. godine. U Bosanskom sandžaku detaljni popis vršen je 1489., 1528-1530., 1540-1542. i 1575. godine a sumarni 1468-1469., 1485. i 1516. g. U Smederevskom sandžaku detaljni popis vršen je 1459-1460., 1476-1478., 1516., 1528-1530., 1536., 1560. a sumarni 1521-1523. U Beogradskom pašaluku detaljni popis je vršen 1476., 1516., 1528., 1528-1530., 1536., a sumarni 1521-1523. i 1560. Zvornički sandžak popisan je 1519. i 1548., Požeški 1545., Sremski 1546. i 1566-1567. godine.

Očuvana dva deftera Crne Gore iz vremena Skenderbega Crnojevića koji govore da je na tom području vršen popis glavarine 1521., a detaljni popis 1523. godine. Godine 1497. vršen je popis plemena Hota, Kuča i Pipera u Crnoj Gori.

Godine 1455., dakle prije propasti Bosanske države Turci su vršili popis onoga dijela koji su držali.

Turski historičar Barkan tvrdi da su popisi vršeni na čitavom području svakih 10 godina do konca vladavine Sulejmana Veličanstvenog, a kasnije u razmacima od 10-20 godina. Vršeni su i parcijalni popisi radi eventualnog proširenja nekih teritorija, promjene poreskog sistema, dopune ranijih popisa radi

nastalih većih promjena, preraspodjele feudalnih posjeda i eventualno drugih okolnosti.

U svim našim krajevima koji su dospjeli u sastav Turskog carstva slično kao i u drugim krajevima, zemlja je proglašena carskom i putem hasova /lena sa godišnjim prihodom od preko 100.000 akci/ povjeravana krajišnicima sa tačno odredjenim ovlaštenjima, te putem timara vojnicima gradskih posada, si-tnih spahija i starosjedilačke vlastele, vojnika koji su do-brovoljno stupali u redove turske vojske bez obzira na reli-gijsku pripadnost, te slobodnih baština raznim obrtnicima.

Posjednicima timara i hasova izdavane su zvanične isprave, berati /preporuka beglerbega da se izvjesnom licu dodijeli timar/ i drugi dokumenti pravno sposobni da se mogu uvesti u katastarske knjige.

U daljoj razradi ovog članka mora se odmah napomenuti slije-deće; katastarski popisi kao regulatori fiskusa i posjednič-kih odnosa, novčanih i naturalnih davanja, usko su vezani za mnoge carske odredbe izražene u kanun namama, koje su u gla-vnom plod sultanovih i državnih zakona i feudalnog vremena, a na široko regulišu ekonomske i administrativno-pravne odnose u Sandžaku i akceptiraju razna običajna prava, pa se zbog obimnosti i specifičnosti te materije, te pravni sadržaj ka-nun name i njeno mjesto u defteru kao osnovnom elementu ka-tastra, stvar je duge i daleko opširnije obrade.

Kanun je bio svjetovni, i to sultanov zakon, za razliku od šerijata, a kanun nama zbirka tih zakona upisanih u katasta-rske deftere i ona reguliše posjedovne imovinsko-pravne od-nose, pa samim tim katastarski defteri vrše sličnu ulogu da-našnjoj gruntovnici, makar što ona isključivo registruje vla-sničko stanje nekretnina. Formalna strana, a to je tehnika upisa, izgleda slična je. Ne može se u deftere upisivati ni-šta bez valjane dokumentacije u glavnom izradjene iz slova i duha kanun name, a naročito zakona o tapijama koji je najva-žniji regulator u nasljedstvu iza umrlih roditelja i koji na vrlo odredjen način u svim slučajevima evidentira u defterima različita prava nasljednika, pa se ovi defteri po našem mišljenju nebi trebali zvati samo katastarskim.

Dr. Vojislav Spajić u svojoj studiji "Zemljišnoknjižni sistem u Bosni i Hercegovini za vrijeme Turaka" deftere naziva zem-ljišnim knjigama i kaže; "Prema tome defteri su bili turske zemljišne i poreske knjige sastavljene za pojedine sandžake, u kojima pored evidencije prava na posjed zemljišta, nalazi-mo poreske i feudalne obaveze raje". U ovoj studiji na vrlo detaljan način obradjuje se važnost ustanove deftera kao os-nove instituciji katastra, i zemljišno knjižnog upisivanja prava na posjed kao odrazu zakonodavstva osmanlijsko-feudal-nog sistema.

"Bosna je vrlo rano dobila svoju defterhanu". Bosanski defteri vodjeni su po sandžacima a njih je jedno vrijeme bilo osam i to: Bosna, Hercegovina, Klis, Požega, Zvornik, Pakrac, Krka i Orahovica.

Dr. Spajić dalje navodi; "I ako je Hercegovinom upravljao po koji put samostalno naročito paša, u zemljišno knjižnim stvarima ona je uvijek bila u zajednici sa ostalim sandžacima i imala je s njima zajedničku timar-defterhanu. Defterhana držala se u Bosni sve do 1851. g. kad ju je Omer paša Latas prenio u Carigrad."

I za one najstarije, a pogotovu novije katastarske knjige postojala su detaljna uputstva od same Porte o načelima i sistemu popisa, o njihovoj tehničkoj izradi, upotrebi, o kontrolama i reviziji ranijih popisa, a posebno je iskazivana budnost od eventualne korupcije, pa je sve to dovoljan dokaz koliko i kakvu je važnost pridavala tome pitanju otomanska administracija. Neposredno poslije uvođenja vojničke i administrativne vlasti u novoosvojenim krajevima, Porta šalje i popisne komisije koje će sa tamošnjim predstavnicima lokalnih vlasti izvršiti katastarski popis.

Sa malo radnih članova, lišene svakoga birokratizma, komisije su vrlo operativno djelovale, što se da ocijeniti po trajanju popisa, a koji je u jednom sandžaku trajao najviše od 1-3 godine;

Porta je imenovala tzv. emina - carskoga povjerenika, katiba - pisara i čehaju - pomoćnika, a kadiju i prestavnike naroda imenovala je lokalna vlast. Funkciju emina obnašala je svako dvoru bliska ali i stručna ličnost, a za pisare se može pretpostaviti da su takodje bili školovani i stručno obučeni, većinom porijeklom iz krajeva gdje se popis vršio, jer su toponimi, razna imena i razne riječi jezički pravilno upisani i uklapani u arapsku ortografiju.

Zadatak komisije bio je da ustanovi i izvrši procjenu i popis svih izvora feudalnih prihoda. Kadija je u svojstvu finansijskog kontrolora - kontrolisao rad komisije. Sva imovinsko pravna dokumenta morala su biti prezentirana komisiji na osnovu kojih je vršen upis.

Dr. Hazim Šabanović u svome djelu Krajište Isa-bega ISAKOVIĆA kaže; "Na osnovu prikupljenih dokumenata i podataka započinjao je rad popisne komisije, koja je dobijene dokumente provjeravala i sravnjivala sa stanjem na licu mjesta i tako utvrđivala faktično stanje i sve eventualne promjene u pogledu broja popisanih lica, njihovog bračnog i zdravstvenog stanja, poslovne sposobnosti, godina starosti itd. Isto tako procjenjivala je vrijednost i rentabilnost pojedinih dobara i popisivala sve izvore prihoda od seoske i gradske privrede. Na osnovu podataka o sastavu i iznosu trogodišnjih prihoda timara, koji mu je podnosio spahija, kao i lične procjene, emin je utvrđivao godišnjim prosjek svake pojedine stavke prihoda u naturi za glavne, odnosno u novcu za sitnije daće. Zatim je na osnovu uobičajenih lokalnih mjera i dnevnih cijena, koje je utvrđivao sud, obračunavao ukupnu novčanu vrijednost svih stavki poreza svakog mjesta i svakog lena".

Na prvoj strani popisnog deftera napisan je stereotipan i konvencionalan uvod - molba bogu za dug život vladajućeg cara, zatim veličanje njegove moći i slave, te želja da njegova vladavina traje do "sudnjeg dana", zatim su hronološkim redom unošeni određeni zadaci popisne komisije. U nastavku se upisivao vilajet, timar, grad, selo i ostali podaci.

Defteri su bili obično veličine 30 x 12 cm, imali su nejednake brojeve listova i stranica - prema potrebi, kao npr. defter Bosanskog sandžaka radjen od 13.VI 1528 - 25.VIII 1530. ima 562 lista, a njegova kanun nama nalazi se na listovima 2-5, dok sumarni popis Krajišta Isa bega Ishakovića, kasnije Vučitrnskog sandžaka ima 159 lista ili 318 strana.

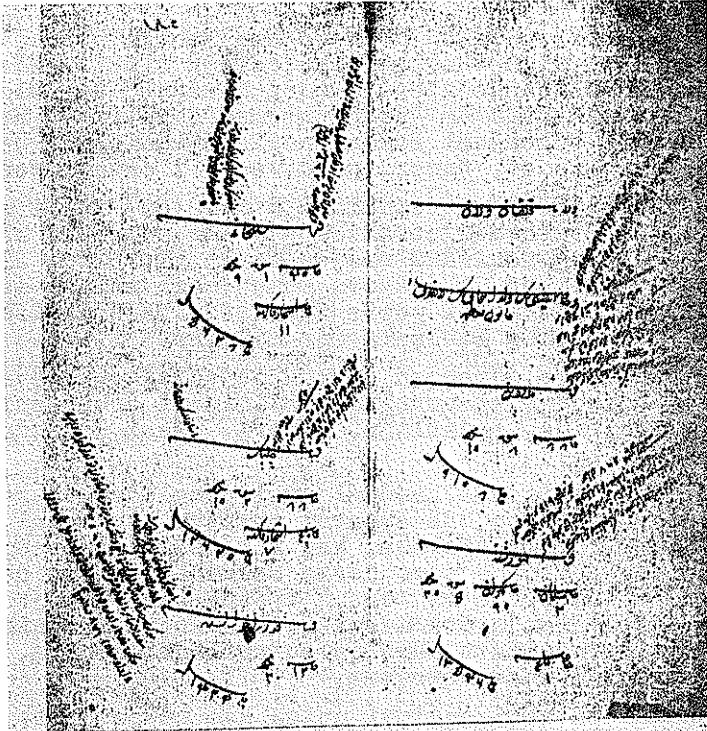
U kanun namama je određen status pojedinih krajeva, mjesta i naselja njihovih stanovnika, definisani društveni redovi /timar - sahibije, zanatlije, rudari, vlasii - stočari, vojnici itd./.

Tehnika upisa i izrade, redosljed i preglednost, rekapitulacija i sposobnost za brz sumarni obračun izučavani su svakako u nekim stručnim školama, kao i vještina mjerenja zemlje i ako su nam podaci o tome dosta oskudni, ali se da pretpostaviti da su mjerenja na terenu vršena samo u pojedinim slučajevima. Izučavanje ove materije današnjih naučnih komisija i geodetskih radnika u Turskoj su prilično bogata, ali na žalost nisu kod nas prevedena.

Interesantni su neki naslovi upisa kao na primjer; "posjeduje berat sultana Sulejmana izdat....., xy. je stari timarnik, beratom dato manastiru Dečani, XY. ima carski orden" itd. Pogrešno prijavljivanje ili zavaravanje popisnih komisija povlačilo je najstrožije kazne, pa čak i oduzimanje berata.

Tadašnji turski feudalni sistem kao odraz svoga mjesta i vremena, bio je žilaviji i dinamičniji od zapadno-evropskog, jer je jasnije određivao pravni i socijalno-ekonomski položaj društvenih klasa i redova, a sve u cilju što bržeg razvoja ekonomskog i privrednog potencijala za vođenje dugih ratova, kako bi država održala vlast na 8 miliona km². Podjela stanovništva na društvene redove, stvaranjem vrlo široke lepeze vrela za oporezivanje, te efikasnošću ovakog katastarskog sistema feudalni prihodi u novcu i naturi tekli su normalno, ne zna se jesu li u tim prilikama bili teški ili laki, ali su bili uglavnom svi evidentni. Porez se ubirao od svih vrsta poljoprivrednih kultura; zatim od ribolova, ljetne ispaše, katuna, valjalica, prihoda od vina, pčelarstva, voćarstva, lana i konoplja, stoke, skela, tržne takse, od udaje, prihoda od carina, rudnog blaga, prihoda od taksa za mjerenje na javnoj vagi, prihoda od tržne inspekcije. Kod žita je čak i precizirana vrsta koju treba da daje; raž, pšenica, ječam, proso, luk, sočivica heljda itd.

Dr. Hazim Šabanović u knjizi Krajišta Isa bega Ishakovića kaže: "može se zaključiti da su u turske katastarske knjige morali biti upisani prije svega svi zavisni seljaci - zemljoradnici, obična raja, koja je bila uključena u timare, podložna

ولایت قلقان دلان

۱۱۹ - عن خاصها، عيسى بك ولد اسحاق بك در تصرف خاتون معظمه

قويه ملادين

خانه ۸۸ بیوه ۸ مجوز ۱۰

حاصل ۹۱۰۸

بوکوی بك قولی نیلند قره کوزه و ولدی . تصرف اولب اشتر بحریرا فی اوائل

جمادی الاخر سنه ۸۶۶ در ادره

مذکور قره کوزدن التوب شارقلو خلیل اوغلی عمره و فرداشی اوغلی پیر محمد

شترک ویرلدی مذکور پیر محمد براتمه عمر اشتر فی خامس عشرین رجب سنه ۸۶۷

بیورت البیجه

مذکور عمر برادرمه یولداش اولماشین بتون بو تیار عمره مقرر دولتدی تصرف

ادب اشتر بحریرا فی سادس رمضان المبارک سنه ثلث و سیمین و ثانیاً . در تسطیبه

Izvod iz deftera zbirnog katastarskog
popisa hasova Isa-bega Ishakovića iz
okoline Tetova

VILAJET KALKANDELEN (TETOVO)

149 — DIO HASOVA ISA-BEGA, SINA ISHAK-BEGOVA, U POSJEDU
UZVIŠENE GOSPODE'

Selo *Miladin*² — domova 88, udovica 8, neoženjenih 10.
Prihod 9.108.

Ovo je selo dato kao timar [Isa]-begovom robu
nalbantu Karadozu; on ga posjeduje i učestvuje u voj-
nim pohodima. Napisano u prvoj dekadi džumadal-
ahira 866 (3—12. marta 1462. godine). U Jedrenu.

[Ovaj timar] je oduzet od spomenutog Karadoza i
dat Omeru, sinu Sarkalije Halila i njegovom bratu-
čedu Pir-Mehmedu na zajedničko uživanje. Prema
beratu spomenutog Pir-Mehmeda, u vojnim pohodima
učestvuje Omer; dvadeset petog redžeba 867 (15.
aprila 1463. godine). U logoru Ildža³.

Budući da se spomenuti Omer [pokazao kao] vri-
jedan joldaš, to je sav ovaj timar potvrđen Omeru;
on ga posjeduje i učestvuje u vojnim pohodima; na-
pisano šesti dan blagoslovljenog ramazana osam sto-
tina sedamdeset i treće (20. marta 1469. godine). U
Konstantinopolju.

Selo *Ponoriste*⁴ — muslimanskih domova 2, hrišćanskih
domova 90, udovica 5, neoženjenih 20; hāssa-vinograda
1. Prihod 13.546.

Ovo je selo sa niže [navedenim] selima pod nazi-
vima *Čelopek*⁵, *Negotin* (Negotino)⁶ i *Dibrište* (Dobro-
šte)⁷ dato Sinan-begu, bratu čakirdžibaše Hamza-bega
s tim da ih posjeduje u vidu subašiluka i da učestvuje
u vojnim pohodima.

[Ovo selo] dato je [kao timar] ulufedžiji Mustafi
i Rustemu, sinu Seldžukovu na zajedničko uživanje s
tim da obojica zajednički učestvuju u vojnim poho-
dima; dvadeset devetog ševvala 867 (17. jula 1463. go-
dine). U logoru u području Skoplja.

Prevod zbirnog popisa iz okoline Tetova
Preveo i štampao Orjentalni institut iz
Sarajeva

spahijama i opterećena odredjenim feudalnim obavezama, bez obzira da li su te obaveze plaćali u punom ili smanjenom iznosu. U ove popise su, dalje, redovno upisivani svi vlasni - pastiri, odnosno filuridžije, premda su bili slobodni seljaci koji redovno nisu smatrani rajom, niti su uključivani u timare, nego su spadali u hasove sultana i sandžakbega".

U detaljnim katastarskim knjigama, neposredno poslije pojedinačnog upisa stanovništva i ukupnog broja kuća unijeta je u sumarnom iznosu tzv. ispendža kao jedinstven lični porez i to na kršćane koja je po glavi iznosila 25 ispendži. Za muslimansku rajū taj se porez nazivao resmi i čif.

U nekim popisima pored popisanih vojnika upisano je oružje, municija, rezervna hrana garnizona itd.

Kod upisivanja u deftere redosljed je bio ovakav: rođjeno ime, ime oca ili bližeg rođjaka, kod žena ime muža, zanimanje, oženjen, neoženjen, pop, kaludjer, imam, nemocen starac, ranjen u ratu, bolestan, došlac itd. Na osnovu iznosa cjelokupnih prihoda "emin" - predsjednik komisije utvrđuje i vojničke obaveze timarnika, koje se u popis zavode kao na pr. koliko daje u ratu džebelija - oklopnika, momaka, čadorā, oklopa itd.

Gradska naselja i veća seoska naselja popisivana su po džematima i mahalama kao posebnim jedinicama.

Za posjede koja su feudalci sami obradivali ili davali trećem licu na obradu, vodjeni su posebni popisni defteri, radi drugačijeg oporezivanja.

Nakon popisa domaćinstava u odredjenom mjestu, posebno je upisan ukupan broj domaćina muškaraca, udovica - domaćina i neoženjenih - domaćina.

Do vlade Sulejmana Veličanstvenog sva davanja u naturi iskazivana su u popisu odgovarajućim količinskim mjerama, a poslije su i ta davanja pretvarana u novac-akče, tako da su konačni iznosi feudalnih davanja pretvarani i plaćani u novcu. Cijene proizvodima u popisu odredjivao je lokalni sud.

Na osnovu detaljnog popisa radjeni su zbirni ili sumarni popisi, pa su kao originali jedni i drugi predavani samoj Porti u Istanbulu. U koliko su popisi bili ispravni, lično ih je car ovjeravao svojim potpisom i pečatom, a u koliko nisu radjeni po datim instrukcijama, ili se u njima nalaze greške, vraćeni su i stavljeni u zadatak drugoj komisiji da ih ispravi ili ponovo izradi, pa su krivci bili i kažnjeni. Defteri uradjeni na terenu zvali su se asil-defteri i oni su čuvani u centralnoj defterhani Porte u Istanbulu, a njihove kopije izradjene prepisivanjem u kancelarijama Porte zvali su se suret i defteri, pa su te kopije slate u provihciju beglerbezima na upotrebu.

U ovom, zbog ograničenosti prostora u listu, kratkom i sažetom prikazivanju vrijednosti turskih katastarskih knjiga od izrade

do vremena u kome su služile, nastojala se dati njihova slika isključivo kroz katastar kao instituciju fiskusa i poreske politike, a nikako ocjena istorijskih zbivanja a pogotovu ocjena tursko-feudalnog poretka kao političko ekonomskog sistema.

Mnogo je šta uneseno u skraćenoj verziji, jer period od nekoliko stotina godina na ogromnim prostorima carstva uslovljavao je i radikalne promjene u vojničkom, ekonomskom i političkom sistemu vlasti, pa prema tome i češću modifikaciju zakonodavstva, a razumljivo i same institucije katastra, pa sve to u detalje nije moglo biti opširnije ni obradjeno.

Tumač pojedinih riječi:

- Timar = leno koje je donosilo godišnje do 20.000 akči, i koje je uživao spahija, uz obavezu da kao konjanik služi u vojsci
- Zijamet = vojno leno koje je donosilo 20.000 - 100.000 akči godišnjeg prihoda
- Has = leno Sultana, carskog princa ili beglerbega sa godišnjim prihodom od preko 100.000 akči
- Vakuf = darovana zemlja u vjerske, dobrotvorne svrhe
- Mulk = slobodno imanje
- Ispendža = novac
- Mirija = posjedovanje i prihodi čije pravo vrhovnog vlasništva pripada državi

Literatura:

- Božić Ivan: Dubrovnik i Turska u XIV i XV vijeku, Beograd 1952.
- Čorović Vladimir: Istorija Bosne, Beograd 1940.
- Djurđjev Branislav: Dva deftera Crnogorskog sandžaka iz vremena Skenderbega Crnojevića, Cetinje 1940.
- Evlija Čelebija: Putopis
- Inaldžik Halil: Osmansko carstvo, Beograd 1974.
- Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb
- Jireček K.: Istorija Srba
- Novaković Stojan: Srbi i Turci XIV i XV vijek, Beograd 1893.
- Sučeska Avdo: Ajani
- Sučeska Avdo: Mjesto muteselima u lokalnoj upravi kod Turaka, Sarajevo 1959.
- Sučeska Avdo: Bune seljaka i Muslimana u Bosni u 17. i 18. stoljeću

Šabanović Hazim: Krajište Isa-bega Ishakovića, Sarajevo 1964.

Šabanović Hazim: Najstarije vakufname u Bosni, Sarajevo 1953.

Šabanović Hazim: Bosanski pašaluk, Sarajevo 1959.

Dr Djurdjev Branislav, Nedim Filipović, Hamid Hadžibegić, Muhamed Mujić i Dr Hazim Šabanović: Kanuni i Kanun name, Sarajevo 1957.

Truhelka Ćiro: Tursko slavjanski spomenici dubrovačke arhive, Sarajevo 1911.

Filip Hiti: Istorija Arapa

Hamid H. Begić, Adem Handžić i Ešref Kovačević: Oblast Bran-kovića

Dr Vojislav Spaić: Zemljišno knjižni sistem u BiH za vrijeme Turaka. Istorijsko-pravni zbornik 3-4, Sarajevo 1950.

Dr Mr SMAIL PAŠALIĆ

DŽEPNI RAČUNARI I PRIMJENA U GEODEZIJI

Džepni računari su samo jedna klasa, odnosno podvrsta elektronskih digitalnih računara, a ovi su opet uopšte govoreći dio računске tehnike. Obzirom na to, ne može se izdvojeno od cjeline, govoriti samo o razvoju džepnih računara.

Da bi došli do džepnih računara, ukratko ćemo izložiti prethodne etape razvoja računске tehnike koje su dovele do mogućnosti izrade džepnih računara.

Računska tehnika do završetka drugog svjetskog rata, koju bi mogli nazvati klasična računska tehnika, koristi uglavnom slijedeća sredstva za računanje:

A n a l o g n a: logaritmar, razne nomograme i dijagrame, planimetre, integratore, itd.

D i g i t a l n a: Računaljke sa kuglicama /ščetke/ koje su i danas u SSSR-u u upotrebi, mehaničke računске mašine na ručni i električni pogon raznih vrsta i izrada, te različite numeričke tablice.

Poslije drugog svjetskog rata počinje nagli razvoj računara, čiji se rad može unaprijed programirati.

Pošto je elektronika fizički najpogodnija za realizaciju ovakvih računara, jer ne sadrži mehaničke dijelove koji su inertni i podložni habanju, to ona istiskuje sve uređaje a koji rade na nekim drugim principima.

Kao i klasična računska tehnika i elektronski računari dijele se u dvije velike skupine na analogne i digitalne računare.

---

* Predavanje održano 26.10.1976. na savjetovanju sekcije GIG-a Tuzlanska regija u Brčkom